

ΑΝΑΔΟΧΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΠΑΙΔΙΩΝ: ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΙΕΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΑΣΕΙΣ¹

Μεταξία Σταυριανάκη²

Περίληψη

Η ερευνητική εικόνα και οι πρακτικές εφαρμογής του θεσμού της ανάδοχης φροντίδας στην Ελλάδα, αποτελούν πρόκληση για ένα ευρύ φάσμα επιστημόνων που τον υπηρετούν, αλλά και για την ίδια την κοινωνική πολιτική, ως αντίδραση στις αλλαγές που επιτελούνται ως προς την κοινωνική αποδοχή της ανάδοχης οικογένειας, τη διεπιστημονική προσέγγιση, τη νομική υπόσταση, καθώς και τα κατοχυρωμένα δικαιώματα του παιδιού, μέσα από τη Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ.

Με άξονα αυτή τη ριζική αλλαγή, συναντάμε εντονότερα όλες τις αντιφάσεις στο γενικότερο πλαίσιο υλοποίησης ενός θεσμού ο οποίος καθίσταται ανίσχυρος αν δεν εντάξουμε τα θεμελιώδη δικαιώματα των παιδιών και την έννοια της ανάπτυξης στις κοινωνικές πολιτικές που επιτρέπουν την εφαρμογή του.

Λέξεις κλειδιά: Ανάδοχη φροντίδα, διεπιστημονική προσέγγιση, δικαιώματα παιδιών, ανάπτυξη, κοινωνική πολιτική.

Εισαγωγή

Η ταύτιση ενός θεσμού με το σύστημα αξιών και ιδεολογιών που υιοθετούνται από μια κοινωνία αντικατοπτρίζοντας τις αντιλήψεις της, οφείλει να αποτελέσει το έναυσμα ενός σοβαρού απολογισμού μετά την εφαρμογή του για πολλά χρόνια.

Ο θεσμός της αναδοχής ή ανάδοχης φροντίδας, διαχρονικά, ανέπτυξε μια δική του θεωρία, ενώ πειραματίστηκε μέσα από διαφορετικές προσεγγίσεις και μονοπωλήθηκε κυρίως από την επιστήμη της κοινωνικής εργασίας.

Ιστορικά, ο θεσμός θεωρήθηκε ότι μπόρεσε να ανταποκριθεί στις τότε προβαλλόμενες ανάγκες των «απροστάτευτων» παιδιών και έχει εξελιχθεί σε έναν θεσμό που εξακολουθεί να λειτουργεί ως η καλύτερη εναλλακτική λύση μετά την αναγνώριση της ανεπάρκειας της ιδρυματικής φροντίδας από το κράτος. Ωστόσο, οι προβληματισμοί που οδήγησαν στην αμφισβήτηση της ποιότητας και της αποδοτικότητάς του, πηγάζουν από την παρατήρηση, ότι δεν λειτουργούν μηχανισμοί αξιολόγησης, τόσο σε επίπεδο διαγνωστικό, όσο και σε επίπεδο πολιτικής και προτάσεων.

1. Μέρος του άρθρου αποτέλεσε κεντρική εισήγηση στην επιστημονική ημερίδα που οργάνωσε στις 2-11-2004 το Αναρρωτήριο Πεντέλης (πρώην ΠΙΚΠΑ) με θέμα: «Εξελισσοντας τους θεσμούς Παιδικής Προστασίας: Προστατευμένη Φροντίδα – Αναδοχή – Υιοθεσία».

2. Κοινωνική λειτουργός, Διεύθυνση Οικογενειακών Σχέσεων – Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού.

Είναι γνωστή η δυσκολία ανάπτυξης διαλόγου ανάμεσα στην έρευνα και την κοινωνική πολιτική. Κάποια απόπειρα ερευνητικής προσπάθειας το 2000, από τον τότε Εθνικό Οργανισμό Κοινωνικής Φροντίδας (ΕΟΚΦ), δεν καρποφόρησε, λόγω μη χρηματοδότησής της, και περιορίστηκε σε αρχικές συναντήσεις των μελών της ερευνητικής ομάδας.

Η κοινωνική πολιτική για την αναδοχή στερήθηκε ιδεολογικής βάσης και στρατηγικού προγραμματισμού. Βασίστηκε σε ασαφείς περιστάσεις, οικοδομώντας ένα κράτος πρόνοιας στηριγμένο έντονα στην πρωτοβουλία των φορέων και των επαγγελματιών, στα ασαφή κριτήρια επιλογής των αναδόχων, τη δημιουργία άτυπων μεθόδων τεκμηρίωσης των αποφάσεων καταλληλότητας και τη διαμόρφωση ενός «κλίματος» που υπηρετεί τη λογική (απόρροια της εμμονής ορισμένων επαγγελματικών ομάδων) ότι, «η χειρότερη οικογένεια είναι καλύτερη από το καλύτερο ίδρυμα».

Οι σχετικές με το θέμα έρευνες είναι εξαιρετικά περιορισμένες και μελέτες καινοτόμοι που να ανοίγουν νέες προοπτικές δεν υπάρχουν.

Η πλειονότητα των ερευνών για την αναδοχή σε διεθνές επίπεδο στρέφει το ενδιαφέρον της στις ανάγκες των παιδιών χρησιμοποιώντας ως πιο βασικό target group τους κοινωνικούς λειτουργούς, τους ανάδοχους και τους βιολογικούς γονείς. Έτσι, τα παιδιά, οι άμεσοι χρήστες των αναδόχων υπηρεσιών δεν αξιοποιούνται επαρκώς ως φορείς παροχής δεδομένων (data) ή αξιοποιούνται ως μικρό ποιοτικό μέρος εκτεταμένων ποσοτικών ερευνών (Τερζόπουλος, 2002).

Στις ΗΠΑ και την Αγγλία, τα κινήματα που προασπίζουν τα δικαιώματα του παιδιού έχουν επηρεάσει τους ακαδημαϊκούς και κυβερνητικούς κύκλους συμπεριλαμβάνοντας και την αναδοχή ώστε να υπάρχει παιδοκεντρική στάση. Στον Καναδά και την Αυστραλία έχουν εξεταστεί οι συνέπειες της μακροπρόθεσμης αναδοχής, καθώς και το ζήτημα της επανασύνδεσης της φυσικής οικογένειας μετά τη λήξη της. Στη Γερμανία και τη Γαλλία, έχουν διερευνηθεί θέματα όπως, οι αποτυχημένες τοποθετήσεις, η επιστράτευση και επιλογή των αναδόχων γονέων, οι σχέσεις αναδόχων και βιολογικών γονέων.

Στην Αγγλία, τα τελευταία 35 χρόνια, οι ερευνητικές προσεγγίσεις οδήγησαν στη διαπίστωση ότι υπάρχει ανάγκη για περισσότερες ανάδοχες οικογένειες, για τον περιορισμό εισαγωγών στο ίδρυμα αλλά και την ενδυνάμωση της παιδοκεντρικής ιδέας.

Οι παραπάνω μελέτες επηρέασαν και άλλες ερευνητικές προσπάθειες που αφορούσαν στα θέματα προετοιμασίας των μελών της ανάδοχης οικογένειας και τη σημασία επαφής με τη φυσική οικογένεια του παιδιού, χωρίς ωστόσο να δίνεται βαρύτητα στο πώς τα ίδια τα παιδιά βιώνουν συναισθηματικά την κατάσταση αυτή (Τερζόπουλος, 2002).

Στην Ελλάδα, η συνεισφορά σε ερευνητικό επίπεδο είναι ελάχιστη. Έρευνα με τίτλο «Εφηβεία και Αναδοχή στην Ελλάδα» (Μαρκαντώνης, Ρήγα και συν., 1991) βασίστηκε μεθοδολογικά στη μελέτη 91 περιπτώσεων εφήβων εκτός γάμου μέσα από τα αρχεία του ΠΙΚΠΑ, χρησιμοποιώντας ένα σύνολο μεταβλητών που αναφέρονταν στα κοινωνικά στερεότυπα, αλλά και τις σχέσεις του εφήβου με το φορέα, το σχολείο, την ανάδοχη οικογένεια (συγγενική ή απλή) κλπ. Η έρευνα ασχολήθηκε επίσης με τα κίνητρα των αναδόχων γονέων, την ηλικία τους, το επάγγελμα, τους στόχους, τη σωματική και ψυχική υγεία των εφήβων, τις συνθήκες διαβίωσής τους, τις σχέσεις τους με την ανάδοχη οικογένεια, τις αρχικές τοποθετήσεις τους, χρησιμοποιώντας στοιχεία από τον φάκελλο κάθε περίπτωσης εφήβου και την καταγραφή προσωπικών εντυπώσεων των επαγγελματιών.

Μια άλλη ερευνητική προσπάθεια την τελευταία δεκαετία (Κάκουρος, 1996) ασχολήθηκε με τα χαρακτηριστικά και την προβληματική του θεσμού της αναδοχής όπως αυτή εφαρμόζοταν και πάλι από τις υπηρεσίες του ΠΙΚΠΑ. Το δείγμα αποτέλεσαν 293 παιδιά, τοποθετημένα σε 224 οικογένειες. Για τη συλλογή του υλικού χρησιμοποιήθηκε ανάλυση εκθέσεων και αρχείων καθώς και συνεντεύξεις με τους επαγγελματίες και τους ανάδοχους γονείς.

Τα πορίσματα της συγκεκριμένης έρευνας επιβεβαίωσαν την αντίληψη α) ότι η Ελληνική αναδοχή δεν πληροί τις προϋποθέσεις υψηλής ποιότητας παροχής υπηρεσιών, β) ότι η πλειονότητα των μακροπρόθεσμων τοποθετήσεων στερούνται προγραμματισμού και γ) ότι το παιδί στερείται την επικοινωνία του με τη φυσική του οικογένεια.

Οι φορείς εφαρμογής της αναδοχής: Ρόλοι και λειτουργίες

Η πρακτική που ακολούθησαν οι φορείς εφαρμογής του θεσμού της αναδοχής, αποτυπώνεται μέσα από διαφορετικούς κανόνες και διαδικασίες και τη γενίκευση τεχνικών που επηρέασαν την ποιότητα της παροχής υπηρεσιών.

Ο τρόπος έκφρασης του συγκεκριμένου επιστημονικού πεδίου επιβαρύνθηκε από έλλειψη διεπιστημονικής προσέγγισης³, επαγγελματικές συγκρούσεις και συντεχνιακές αντιθέσεις, περιορίζοντας τις δυνατότητες πλουραλιστικής επιστημονικής ανταλλαγής.

Ο θεσμός, ως τεχνική κοινωνικής βοήθειας, βασίστηκε κατά ένα μεγάλο μέρος στις κρίσεις και τις αξιολογήσεις επαγγελματιών σε υπηρεσίες που λειτουργούσαν με διοικητική διεύθυνση. Σε φορείς με έντονη γραφειοκρατική δομή και υπαλληλοκεντρικό προσανατολισμό, η τελική απόφαση λαμβανόταν από διοικητικό υπάλληλο σε διευθυντική θέση. Αυτή η μοιραία και αναντίστροφη παρουσία μιας δομής προσανατολισμένης στη διασφάλιση της ορθής γραφειοκρατίας, εμποδίζει την ορατότητα των εξατομικευμένων αναγκών των παιδιών από τη μία, ενώ από την άλλη ακύρωνε το έργο των ειδικών μέσα από σχέσεις εξουσίας, οι οποίοι με τη σειρά τους, προσαρμόζαν το έργο τους, χωρίς προσπάθειες καινοτομιών, στις ανάγκες του συστήματος και όχι σε αυτές των παιδιών και των οικογενειών τους, δημιουργώντας μια πρώτη αντίφαση.

Σε επίπεδο λειτουργικής συνεργασίας, οι ανακατατάξεις στη στρατηγική, στη δυναμική, στους ρόλους, τις λειτουργίες και τις εξουσίες, αποκτούν νόημα μόνο όταν υπηρετούν τη θεραπευτική ή άλλης μορφής αποτελεσματικότητα (Στεφανάτος, 1989).

Και ενώ το προνοιακό μοντέλο στο οποίο εντάσσονται η έννοια της φροντίδας της οικογένειας και η έννοια του συμφέροντος του παιδιού είναι υπαρκτό, έχει διαπιστωθεί εμπειρικά και πρακτικά ότι η φυσική οικογένεια του παιδιού ως χρήστης των προγραμμάτων παιδικής προστασίας, στερείται επαρκών συμβουλευτικών υπηρεσιών, εφόσον οι επαγγελματίες στοχεύουν στη «σωτηρία» του παιδιού, στην προσαρμογή του και στο «ταίριασμά» του με την ανάδοχη οικογένεια. Και εδώ υπάρχει ήδη μια δεύτερη αντίφαση. Το παιδί γίνεται σημαντικό γιατί αποτελεί την πρώτη ύλη για τον μελλοντικό ενήλικο (Μακρυγιώτη, 1993) και η προσέγ-

3. Από τους εξουσιοδοτημένους για το σκοπό αυτό φορείς μόνο το ΠΙΚΠΑ από ιδρύσεώς του, βασισμένο στο ιατροκοινωνικό μοντέλο, χρησιμοποιούσε αποκλειστικά επισκέπτριες αδελφές για την επιλογή και την παρακολούθηση των αναδόχων οικογενειών. Την τελευταία τριετία την ευθύνη επιλογής των υποψήφιων ανάδοχων γονέων με τη διενέργεια ανάλογης κοινωνικής έρευνας, έχουν οι κοινωνικοί λειτουργοί, όπως αναφέρεται σχετικά στο αρθ. 10 του ΠΔ 337/2.9.1993.

γιση του εξατομικεύεται παρ' ότι εξακολουθεί να βρίσκεται σε μία δυναμική σχέση με τη φυσική του οικογένεια. Και εδώ υπάρχει μια τρίτη αντίφαση.

Οι ειδικοί, μέσα στο πλαίσιο του γενικότερου τρόπου παροχής συλλογικής βοήθειας προς το παιδί και την οικογένειά του, οφείλουν να συμπεριλάβουν εκείνες τις συνθήκες κάτω από τις οποίες το φαινόμενο της εγκατάλειψης λαμβάνει χώρα. Το τελευταίο άλλωστε, αποτελεί ένα διαχρονικό φαινόμενο το οποίο έχει συνδεθεί με την έννοια της «γονεϊκής αδιαφορίας» και το οποίο διαμόρφωσε στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης τα κρατικά συστήματα πρόνοιας, τα οποία λειτούργησαν με παρεμβατικό τρόπο ώστε να αποκλείσουν κάθε άλλη στρατηγική διεύθυνσης του προβλήματος (Μπρούσκου, 2002: 89-90).

Υπό το πρίσμα αυτής της πραγματικότητας, οι επαγγελματίες θα πρέπει να προσαρμόζουν κάθε φορά τις μεθοδολογικές επιλογές τους σε μια ιδεολογική βάση, ώστε: να μην κατασκευάζονται ανεπάρκειες, να μην μεγεθύνονται δευτερογενώς (Αθανασοπούλου, 2002). Αλλά και αν ακόμα διαπιστωθεί ανεπάρκεια και η διαδικασία παρέμβασης προβλέπει απομάκρυνση του παιδιού (με ή χωρίς συναίνεση του γονιού) και ένταξή του στο ανάδοχο περιβάλλον, οι επαγγελματίες οφείλουν να είναι σκεπτικοί απέναντι σε δογματισμούς που συνιστούν ακαταλληλότητα, μηδενισμό της σχέσης γονιού – παιδιού, διακοπή του δεσμού του παιδιού με το γονιό του (Αθανασοπούλου, 2002).

Τέλος, είναι προφανής και τεράστιας σημασίας ο αντιφατικός ρόλος της πολιτείας, μέσα από τα εφαρμοζόμενα προγράμματα και την επιδοματική πολιτική της οικογένειας σε κρίση. Τα επιδόματα ή οι υπηρεσίες που προσφέρονται στην οικογένεια λόγω της παρουσίας παιδιών, εξισώνονται ή προβάλλονται μάλλον ως δικαιώματα γονέων παρά ως δικαιώματα παιδιών (Μακρυγιάννη 1993:50). Το παιδί προσεγγίζεται από την κοινωνική πολιτική μέσω της οικογένειάς του ως μονάδα και όχι ως κοινωνική κατηγορία «παιδική ηλικία».

Κάθε φορέας χαρακτηρίζεται από διαφορετικές συνθήκες ως προς την οικονομική ενίσχυση (πίνακας 1) που παρέχει σε οικογένειες ή μόνες μητέρες με κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, προκειμένου αυτές να εξακολουθούν να έχουν την ευθύνη των παιδιών τους ή να την αναλάβουν ξανά σε περίπτωση που το παιδί επιστρέψει στη φυσική του οικογένεια μετά τη φιλοξενία του σε ίδρυμα ή σε ανάδοχη οικογένεια.

Πίνακας 1		
Προγράμματα Επιδότησης Οικογενειών *		
ΦΟΡΕΑΣ	ΕΠΙΔΟΜΑ	ΠΟΣΟ (μηνιαίο)
Κ.Β. «Η ΜΗΤΕΡΑ»	▶ «Οικογένειας σε κρίση»	€ 14,00 – 257,00 (κυμαινόμενο ποσό)
Αναρρωτήριο Πεντέλης	▶ «Μονογονεϊκών οικογενειών ή άγαμων μητέρων με σοβαρά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα»	€ 105,00 για ένα παιδί € 148,00 για δύο παιδιά**
	▶ «Απόρων συγκροτημένων οικογενειών»	€ 15,00 για κάθε παιδί
Δ/νση – Τμήμα Πρόνοιας	▶ «Παιδικής Προστασίας»	€ 44,00 για κάθε παιδί
* Στοιχεία φορέων, 2005		
** Αν η οικογένεια έχει περισσότερα από δύο παιδιά, παραπέμπεται στην αρμόδια Δ/νση Πρόνοιας.		

Με άλλους όρους διαπιστώνεται η αναντιστοιχία σε επίπεδο επιδότησης μεταξύ της φυσικής οικογένειας και της ανάδοχης οικογένειας από το κράτος (Πίνακας 2).

Πίνακας 2

Μηνιαίο κόστος για κάθε παιδί σε ανάδοχη οικογένεια

Χωρίς προβλήματα υγείας	€ 200,00
Με ελαφρά αναπηρία	€ 270,00
Με προβλήματα ψυχικής υγείας και παρεκκλίνουσα συμπεριφορά	€ 270,00
Με βαριά αναπηρία	€ 350,00
Με ειδικά νοσήματα / λοιμώξεις	€ 740,00

* Στοιχεία ΥΓΚΑ, 2005

Το άνω καταμετρημένο κεφάλαιο αναφορικά με την επιδότηση της ανάδοχης οικογένειας σε σχέση με αυτήν της φυσικής οικογένειας τείνει να αναπαράγει κοινωνικές διαφορές και να διαιωνίζει την υποτίμηση, τη λειτουργική ανεπάρκεια, τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις αρνητικές αναπαραστάσεις για μια μεγάλη πελατειακή ομάδα του κράτους πρόνοιας. Αυτές οι αρνητικές αναπαραστάσεις είναι δυνατόν να επηρεάσουν την κοινωνική πρακτική των φορέων και των επαγγελματιών που παρέχουν σχετικές υπηρεσίες. «Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι η κοινωνική αντιμετώπιση και το περιεχόμενο των πολιτικών έχει σημαντικές επιπτώσεις στον τρόπο συγκρότησης των οικογενειών και στην ποιότητα της ζωής τους. Πολλά από τα προβλήματα- ψυχολογικά, κοινωνικά, οικονομικά – δημιουργούνται και διαιωνίζονται εξ αιτίας αυτής της κατάστασης» (Κογκίδου, 2004: 134). Μέσα από αυτή την αντίφαση λοιπόν, είναι πιθανόν να επηρεάζεται η προσπάθεια της φυσικής οικογένειας ή της μόνης μητέρας να επαναδιαπραγματευτεί ζητήματα που σχετίζονται με τη γονική επάρκεια, τις λειτουργικές και συναισθηματικές ικανότητες, την ψυχική ανάγκη βελτίωσης του μητρικού / πατρικού ρόλου και πάνω απ' όλα την προοπτική επανασύνδεσης με το παιδί.

Προς ποιες πολιτικές;

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο των κριτικών στάσεων που αναπτύσσονται από τους επιστήμονες, ως προς το ρόλο και τους σκοπούς που επιτελεί ο θεσμός, οδηγούμαστε σε μια πιο οριοθετημένη και ουσιαστική αξιοποίησή του.

Η έννοια της **ανάπτυξης**, έννοια που παραπέμπει στον εκσυγχρονισμό, την προσαρμοστικότητα και την ευελιξία στις νέες συνθήκες, θα πρέπει να εμφανιστεί στην ιστορία της αναδοχής, συμπεριλαμβάνοντας όχι μόνο πρακτικές και δράσεις, αλλά υποδηλώνοντας μια ιδεολογική δέσμευση γύρω από την οποία, αφ' ενός οι διαδικασίες και οι πρακτικές θα επαναπροσδιορισθούν ώστε τα παιδιά να αναγνωρισθούν πλήρως ως δυναμικοί φορείς δικαιωμάτων και ευθυνών, και αφ' ετέρου οι συναισθηματικές ανάγκες των παιδιών να αποτελέσουν τον κεντρικό άξονα γύρω από τον οποίο η φυσική οικογένεια, οι ανάδοχοι γονείς και οι επαγγελματίες δεν διαφοροποιούνται ριζικά ως προς την κάλυψή τους.

Οι αναφορές όμως στην εφαρμογή του θεσμού της αναδοχής είναι ανίσχυρες, αν δεν λάβουμε σοβαρά υπ' όψη δύο κινήματα τα οποία στοχεύουν στην προαγωγή της ψυχοσωματικής ευεξίας του παιδιού.

Το πρώτο κίνημα συνδέεται με τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΔΣΔΠ) του ΟΗΕ (1989), η οποία σταδιακά επικυρώθηκε από διάφορες χώρες, ενώ ισχύει ως νόμος του Ελληνικού κράτους από το 1992, στοχεύοντας στη νομική κατοχύρωση των βασικών δικαιωμάτων του παιδιού και του εφήβου στη ζωή και την επιβίωση, την ανάπτυξη και εξέλιξη, την προστασία και τη συμμετοχή. Το δεύτερο κίνημα αφορά αυτό της παιδικής προστασίας που έφερε στην επιφάνεια το πρόβλημα της παραβίασης των δικαιωμάτων των παιδιών.

Η σύνδεση μιας νομικής έκφρασης νέων προσεγγίσεων του παιδιού (ΔΣΔΠ) και ενός θεσμού (Παιδική Προστασία), δίνει τη δυνατότητα διορθωτικών παρεμβάσεων από τους ειδικούς αλλά και από την ίδια την κοινωνική πολιτική, ώστε κάθε δράση / θεσμός που αφορά στο παιδί – συμπεριλαμβανομένης και της ανάδοχης φροντίδας – να μην αποβλέπει αποκλειστικά στην προστασία του βάσει τυποποιημένων διαδικασιών, αναπαράγοντας την εξαρτημένη θέση της παιδικής ηλικίας, αλλά στη δημιουργία νέων «μοντέλων» που χαρακτηρίζονται από δομημένες αποφάσεις και ελαστικότητα στην τεχνική χρήσης της «παρέμβασης», της «απομάκρυνσης» από το οικογενειακό περιβάλλον, της «τοποθέτησης» σε ανάδοχη οικογένεια. Προκειμένου να αποδειχθεί η χρησιμότητα του θεσμού, είναι απαραίτητο, η διεπιστημονική και η θεραπευτική ομάδα (εκεί όπου λειτουργούν και όπου δεν υπάρχουν να αναζητηθούν σε εξωτερική βάση), να οργανώνουν τη δράση τους με σταθερό προσανατολισμό τους το παιδί και να στηρίζουν την οικογένειά του, ανεξάρτητα από την προοπτική επιστροφής του ή όχι σε αυτήν.

Σημαντικές για το θεσμό της αναδοχής είναι οι διατάξεις των άρθρων 9 (παρ. 1,2,3) και 20 (παρ. 1,2,3) της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο 9:

1. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη μεριμνούν ώστε το παιδί να μην αποχωρίζεται από τους γονείς του, παρά τη θέλησή τους, εκτός εάν οι αρμόδιες αρχές αποφασίσουν, με την επιφύλαξη δικαστικής αναθεώρησης και σύμφωνα με τους εφαρμοζόμενους νόμους και διαδικασίες ότι, ο χωρισμός αυτός είναι αναγκαίος για το συμφέρον του παιδιού. Μια τέτοια απόφαση μπορεί να είναι αναγκαία σε ειδικές περιπτώσεις, για παράδειγμα, όταν οι γονείς κακομεταχειρίζονται ή παραμελούν το παιδί, ή όταν ζουν χωριστά και πρέπει να ληφθεί απόφαση σχετικά με τον τόπο διαμονής του παιδιού.
2. Σε όλες τις περιπτώσεις που προβλέπονται στην παράγραφο 1 του παρόντος άρθρου, όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στις διαδικασίες και να γνωστοποιούν τις απόψεις τους.
3. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη σέβονται το δικαίωμα του παιδιού που ζει χωριστά από τους δύο γονείς του ή από τον έναν από αυτούς να διατηρεί κανονικά προσωπικές σχέσεις και να έχει άμεση επαφή με τους δύο γονείς του, εκτός εάν αυτό είναι αντίθετο με το συμφέρον του παιδιού.

Ειδικότερες αναφορές του άρθρου 20 επισημαίνουν:

1. Κάθε παιδί που στερείται προσωρινά ή οριστικά το οικογενειακό του περιβάλλον ή το οποίο για το δικό του συμφέρον δεν είναι δυνατόν να παραμείνει στο περιβάλλον αυτό, δικαιούται ειδική προστασία και βοήθεια εκ μέρους του Κράτους.
2. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη προβλέπουν γι' αυτό το παιδί μια εναλλακτική επιμέλεια, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία τους.

3. Αυτή η επιμέλεια μπορεί να έχει μεταξύ άλλων, τη μορφή της τοποθέτησης σε μία οικογένεια, της ΚΑΦΑΛΑΗ του Ισλαμικού δικαίου, της υιοθεσίας ή, σε περίπτωση ανάγκης, της τοποθέτησης σε ένα κατάλληλο για την περίπτωση ίδρυμα για παιδιά. Κατά την επιλογή ανάμεσα σ' αυτές τις λύσεις, λαμβάνεται δεόντως υπόψη η ανάγκη μιας συνέχειας στην εκπαίδευση του παιδιού, καθώς και η εθνική, θρησκευτική, πολιτιστική και γλωσσολογική καταγωγή του.

Οι προαναφερόμενες διατάξεις δεν συνιστούν δεσμεύσεις μόνο για τον κοινό νομοθέτη, αλλά και για τους επαγγελματίες και την ίδια την ανάδοχη οικογένεια. Η τελευταία άλλωστε δημιουργεί τα «καινούρια δεδομένα» με τις δικές της δυναμικές, τα δυνατά ή αδύνατα σημεία της, τα δικά της πρότυπα ανατροφής και διαπαιδαγώγησης, την «επιθυμία της να αποτελέσει μια ιδανική, επιδιορθωτική μάνα» (Στεφανάτος, 1991).

Ο επαναπροσδιορισμός της λειτουργίας του θεσμού της αναδοχής με νέους όρους, φέρνει στην επιφάνεια το ρόλο της Κοινότητας, παρέχοντας το πλαίσιο μέσα στο οποίο συνυπάρχουν ο θεσμός και η ανάγκη ουσιαστικών παρεμβάσεων για τα παιδιά και τις οικογένειες που βρίσκονται σε «υψηλό κίνδυνο». Επιπλέον, η κοινότητα αποτελεί ένα διακριτό κοινωνικό και πολιτισμικό μόρφωμα (Ζαϊμάκης, 2002: 86), όχι μόνο για την πρόληψη της οικογενειακής κρίσης, αλλά και για τη διευθέτηση των αντιλήψεων και των στάσεων που υπαινίσσονται, ότι το ανάδοχο παιδί εντάσσεται σε μία ειδική κατηγορία παιδιών, στο «εγκαταλελειμμένο» παιδί, στο «δυστυχιμένο» παιδί, στο παιδί «θύμα».

Με βάση ένα τέτοιο σκεπτικό, αντιλαμβανόμαστε, ότι μπορεί εύκολα να δημιουργηθούν συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού ως προς την ανατροφή και τη διαπαιδαγώγησή του, αντιβαίνοντας τις πραγματικές ανάγκες του οι οποίες δεν διαφοροποιούνται ριζικά από τις ανάγκες κάθε παιδιού.

Ο προβληματισμός αυτός μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό επιχείρημα υπέρ νέων προσεγγίσεων απέναντι στον συνεχώς μετεξελισσόμενο θεσμό της αναδοχής φροντίδας και κατ' επέκταση της παιδικής προστασίας, η οποία ως ένα μεγάλο βαθμό εκφράζει τη μορφή και το περιεχόμενο της μέσα από τις παρεχόμενες υπηρεσίες της και στηρίζει μια δομή καλά οργανωμένη ώστε να συμβαδίζει με τον κοινωνικό αποκλεισμό και την περιθωριακή θέση της παιδικής ηλικίας (Μακρυγιώτη, 1993).

Οι νέες αυτές προσεγγίσεις είναι δυνατόν να λειτουργήσουν σε έξι επίπεδα:

- Σε επίπεδο αξιών, προκειμένου να ενισχυθεί η αντίληψη ανάληψης υποχρεώσεων του πολίτη έναντι ενός παιδιού.
- Σε επίπεδο μείωσης του κοινωνικού αποκλεισμού για τα παιδιά εκείνα των οποίων τα δικαιώματα παραβιάζονται μέσα και έξω από την οικογένεια, με αποτέλεσμα να μη μπορούν να ισχυροποιήσουν όλους εκείνους τους συνεκτικούς δεσμούς, απαραίτους για την ψυχοσυναισθηματική τους ανάπτυξη.
- Σε επίπεδο ευημερίας της παιδικής ηλικίας (well-being), ώστε να ταυτισθεί η έννοιά της με αυτή της υγείας και της ευεξίας.
- Σε επίπεδο πρωτογενούς πρόληψης ισοδύναμης με αυτή των δικαιωμάτων του παιδιού, ώστε η αναδοχή να αποτελέσει ουσιαστική επένδυση για την πρόληψη.
- Σε επίπεδο συνεργασίας των επαγγελματιών με όλα τα εμπλεκόμενα μέρη (παιδί, ανάδοχη οικογένεια, φυσική οικογένεια), ώστε να αναπτυχθεί σχέση «θεραπευτικής φροντίδας» για πληρέστερη αναγνώριση των αναγκών του παιδιού και της φυσικής του οικογέ-

νειας, αλλά και διαχείριση των σύνθετων δυσκολιών της ανάδοξης οικογένειας και των από μέρους τους απαιτήσεων από αυτή.

- Σε επίπεδο επιστημονικής κοινότητας, ώστε να εφαρμοσθούν πρότυπα μοντέλα ανάδοξης φροντίδας και εκτίμησης της αποτελεσματικότητάς της (Σταυριανάκη, Τσάγκλη 2001).

Το αυξανόμενο ενδιαφέρον κατά την τελευταία δεκαετία της προώθησης του θεσμού με νομοθετική ρύθμιση, έφερε στην επιφάνεια ζητήματα ακριβούς λειτουργίας του θεσμού αλλά και των έννομων σχέσεων παιδιού και φυσικής οικογένειας. Πώς και με ποιο τρόπο αυτές μεταβάλλονται στην περίπτωση που αφαιρεθεί η επιμέλεια ή η γονική μέριμνα από τους φυσικούς γονείς και ανατεθεί σε τρίτους, ποιοι έχουν την πρωτοβουλία για την απομάκρυνση του παιδιού από τη φυσική οικογένεια και την τοποθέτησή του σε ανάδοχη, πώς ρυθμίζεται σήμερα ο αναδιοργανωμένος **θεσμός της αναδοχής** και πώς εναρμονίζεται πλήρως με γνώμονα το συμφέρον του παιδιού, υπακούοντας στις υπερνομοθετικές επιταγές.

Ο θεσμός της ανάδοξης οικογένειας, σήμερα, εφαρμόζεται από το Κέντρο Βρεφών «Η ΜΗΤΕΡΑ», το Αναρρωτήριο Πεντέλης και την Παιδόπολη «Άγιος Ανδρέας». Πρόσφατα, σύμφωνα με το άρθρο 29 του Ν. 3402/2005 (ΦΕΚ 258/Α/17-10-2005), οι μονάδες κοινωνικής φροντίδας των οικείων ΔΥΠΕ οι οποίες μετατράπηκαν σε ΝΠΔΔ με το άρθρο 14 του Ν. 3329/2005, εφαρμόζουν το θεσμό της υιοθεσίας και της αναδοχής για τους ανηλίκους που προστατεύουν, υπό τους όρους που θέτει ο Ν. 2447/1996.

Ο θεσμός καθιερώθηκε πανελλαδικά με το Ν. 2082/92 και με τις διατάξεις του άρθρου 12 του Ν. 2447/96, που τροποποίησε τις διατάξεις των άρθρων 1607 και 1655-1665 περί αναδοχής ανηλίκου του Α.Κ. Ο ανήλικος που δεν έχει γονείς, ή οι γονείς του είναι ανίκανοι να ασκήσουν τη γονική του μέριμνα, τοποθετείται σε ανάδοχη οικογένεια, με αίτηση του επιτρόπου του και με άδεια του δικαστηρίου, μετά από γνωμοδότηση του εποπτικού συμβουλίου ή και αυτεπάγγελα με απόφαση του δικαστή, χωρίς αίτηση επιτρόπου. (Εθνική Έκθεση σε εφαρμογή της Σύμβασης των Η.Ε. για τα Δικαιώματα του Παιδιού, 1999).

Ως νομικός θεσμός αποτελεί το συμπλήρωμα της γονικής μέριμνας και της επιτροπείας ανηλίκων, για τις περιπτώσεις που οι θεσμοί αυτοί παρουσιάζουν δυσλειτουργίες. Παράλληλα όμως, αποτελεί και μέσο άσκησης κοινωνικής πολιτικής στον τομέα της παιδικής προστασίας, πράγμα που θέτει θέμα ρύθμισης της κοινωνικής εργασίας και του κοινωνικού ελέγχου, που είναι απαραίτητοι για τη σωστή λειτουργία της αναδοχής (Δεληγιάννης, 1995).

Ο ορισμός της αναδοχής μέσα από τον Α.Κ. ως προσωρινή φιλοξενία που υποκαθιστά το ίδρυμα και όχι την οικογένεια, αποσαφηνίζει το ρόλο και την αποστολή της ενώ, καθιερώνεται ο δικαστικός έλεγχος ως εγγύηση στην περίπτωση αναγκαιότητας της διάσπασης της οικογενειακής συνοχής (Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, 2002).

Η σχετική σύσταση (R (87) 6) για την ενεργοποίηση του θεσμού των αναδόχων οικογενειών από το Συμβούλιο της Ευρώπης προς τις Ευρωπαϊκές χώρες, σε συνδυασμό με τις διεθνείς συνθήκες και την υιοθέτηση της Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, μας βάζει στο ξεκίνημα μιας διευρυνμένης διαδικασίας ομαδικού προβληματισμού μέσα από συγκεκριμένες προτάσεις:

- **Εφαρμογή μιας κοινωνικής πολιτικής με επίκεντρο τη «θεραπευτική στήριξη»** οικογένειας και παιδιού με τη δημιουργία αποκεντρωμένων, ενδιάμεσων δομών θεραπευτικής και κοινωνικής αντιμετώπισης.

- **Δημιουργία πυρήνα σαφών προτύπων λειτουργίας του θεσμού.** Κάτι τέτοιο προϋποθέτει ότι αυτός ο πυρήνας θα καθοριστεί από την ίδια την κοινωνική πολιτική και ότι τα πρότυπα θα έχουν επαρκή αξιοπιστία για να διαδραματίσουν ρόλο αντικειμενικής αξίας υποκατάστασης της οικογένειας, προσωρινής ή μόνιμης.
- **Αντιμετώπιση της κρίσης στην έρευνα.** Με λίγα λόγια, ανάπτυξη της βασικής κοινωνικής έρευνας, της έρευνας – δράσης και της έρευνας παρακολούθησης (follow-up) στον τομέα της κοινωνικής φροντίδας, με εξασφάλιση πόρων, ώστε να υπάρχει επιστημονική θεμελίωση για τα εφαρμοζόμενα μέτρα και την αξιολόγηση.
- **Δημιουργία εθνικού lobby** για την άσκηση πίεσης σε θεσμικά όργανα με προτάσεις βελτίωσης της λειτουργίας του θεσμού.
- **Επιστημονικοποίηση της κοινωνικής πολιτικής** και αποστασιοποίησή της από τις πολιτικές δυνάμεις.
- **«Κοινωνικοποίηση» των επαγγελματιών** μέσα από εκπαιδευτικές δυνατότητες που θα τους επιτρέπει να ανταποκριθούν με διαφορετική λογική, αντιλήψεις και ποιότητα στις ανάγκες του θεσμού.
- **Ο κοινωνικός λειτουργός και άλλοι επαγγελματίες σε ρόλο οργανωτή και «συνηγόρου» του παιδιού** και λιγότερο σε ρόλο εκπροσώπου του συστήματος.
- **Επαγγελματοποίηση της ανάδοξης οικογένειας** που βοηθάει στην αποστασιοποίηση από τα γεγονότα και τη φιλανθρωπική διάθεση και «αποδραματοποιεί» την κατάσταση.
- **Εκπαίδευση των αναδόχων** και ενιαία πολιτική παροχής υπηρεσιών από τους φορείς που εφαρμόζουν το θεσμό.
- **Θεραπευτική χρησιμοποίηση του θεσμού της αναδοχής:** αυτού του τύπου η προσέγγιση επιχειρήθηκε από ψυχιάτρους και κοινωνικούς λειτουργούς τα τελευταία 35 χρόνια στη Γαλλία και συνίσταται στην προσωρινή τοποθέτηση του παιδιού στην ανάδοχη οικογένεια με σκοπό την παροχή βοήθειας στο ίδιο και την οικογένειά του και τελικά την επιστροφή του στο σπίτι (Στεφανάτος, 1991).
- **Προσφορά ΦΩΝΗΣ στα παιδιά** μέσα από τη συμμετοχή για θέματα που τους απασχολούν, αλλά και δυνατότητα έκφρασης παραπόνων.
- **Οργάνωση κοινωνικών υπηρεσιών** προσαρτημένων στα κατά τόπους Πρωτοδικεία και λειτουργία τους σε διεπιστημονική βάση στελεχωμένα από κοινωνικούς λειτουργούς, ψυχολόγους, ψυχιάτρους κ.λπ.
- **«Φροντίδα» των επαγγελματιών** ως προϋπόθεση για τη θεραπευτική προσέγγιση των μερών που εμπλέκονται στην αναδοχή και που η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ τους αποτελεί πηγή άγχους, ανασφάλειας αλλά και αντιφατικών συναισθημάτων. Η προσφορά υποστηρικτικού εργασιακού περιβάλλοντος, η ενίσχυση πρωτοβουλιών, η προσπάθεια επικοινωνία με τον κρατικό μηχανισμό και τις διοικήσεις οργανισμών, ιδιαίτερα σε μια περίοδο παρατεταμένης προνοιακής αστάθειας και διοικητικών μεταβολών, όπως η σημερινή, είναι μερικά μέτρα που δρουν καταλυτικά στην επαγγελματική εξάντληση και απομακρύνουν τον επαγγελματία από τον γραφειοκρατικό και διεκπεραιωτικό του ρόλο.
- **Επιστημονική εποπτεία**, ώστε να εντοπίζονται έγκαιρα τα ευάλωτα στελέχη και να ενδυναμώνονται, αυξάνοντας τους προστατευτικούς παράγοντες.
- **Υιοθέτηση συστημάτων ελέγχου των θεμάτων που συνδέονται με το θεσμό της αναδοχής**, όπως, η σχέση κόστους – αποδοτικότητας, η καταλληλότητα των φορέων που

εφαρμόζουν το θεσμό, η ποιότητα και τα πρότυπα, οι δεσμοί μεταξύ των υπηρεσιών προαγωγής της υγείας, ψυχικής υγείας, πρόνοιας, ο προσδιορισμός και η διάδοση της βέλτιστης πρακτικής με στόχο την ενίσχυση της κοινωνικής αλληλεγγύης.

- **Ενδυνάμωση της αναδοχής μέσα από το ρόλο του θεσμοθετημένου «Συνηγόρου του Παιδιού»** στο πλαίσιο του ανεξάρτητου θεσμού του «Συνηγόρου του Πολίτη», ώστε να συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση της πολιτείας στο ζήτημα της ανάδοχης οικογένειας και της προσέλευσης υποψήφιων ανάδοχων γονέων, καθώς και της κοινωνίας των πολιτών ως προς την αξία της παιδικής ηλικίας αλλά, και στην κινητοποίηση των ίδιων των παιδιών για την προαγωγή και προάσπιση των δικαιωμάτων τους στην ασφάλεια και την οικογενειακή φροντίδα.

Αν δεν αποδεχθούμε την αρχή της κοινωνικής ορατότητας της παιδικής ηλικίας ως ξεχωριστής κοινωνικής κατηγορίας και δεν επικεντρωθούμε «πάνω στο θεσμό», δηλαδή τη λειτουργία του, τα προβλήματά του, το μέλλον του, την προσαρμογή του στις σημερινές ανάγκες των παιδιών, τότε είναι βέβαιο ότι οι απόπειρες για νέες προσεγγίσεις δεν θα λαμβάνονται σοβαρά υπόψη και το κοινωνικό κράτος θα εξακολουθεί να δέχεται επιθέσεις.

Βιβλιογραφία

- Αθανασοπούλου Λ., (2002). «Γονική επάρκεια και μοίρα παιδιών», στο Γ. Αμπατζόγλου, (επιμ.): *Αλλάζοντας Χέρια*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 275 – 282.
- Δεληγιάννης Ι., (1995). Ομιλία στο 2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Αναδοχή, *Εθελοντισμός*, (4).
- Εθνική Έκθεση σε εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1999), Αθήνα.
- Ζαϊμάκης Γ., (2002). *Κοινωνική εργασία και τοπικές κοινωνίες: Ανάπτυξη, συλλογική δράση, πολυπολιτισμικότητα*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Κάκουρος Ε., (1996). «Παιδιά σε ανάδοχη φροντίδα: Ο προβληματισμός του θεσμού της ανάδοχης φροντίδας στην Ελλάδα», *Κοινωνική Εργασία*, 44, 249-264.
- Κογκίδου Δ., (2004). «Μεταβολές της οικογενειακής οργάνωσης – Μονογονεϊκές οικογένειες: Μια πρόκληση για την Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα», στο Λ. Μουσούρου, Μ. Στρατηγάκη (επιμ.), *Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής*, Αθήνα, Gutenberg, 123-160.
- Κουνουγέρη - Μανωλεδάκη Ε., (2002). «Η αναδοχή ανηλίκου» στο Γ. Αμπατζόγλου. (επιμ.), *Αλλάζοντας Χέρια*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 173-185.
- Μακρυγιώτη Δ., (1993). «Η παιδική ηλικία ως κοινωνικό φαινόμενο» στο Ε. Αγάθωνος – Γεωργοπούλου (επιμ.), *Οικογένεια – Παιδική Προστασία – Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, 45 – 52.
- Μαρκαντώνης Ι.Σ., Ρήγα Α.Β., Φακιολάς Ν. και Μπεχράκης Θ., (1991). «Εφηβεία και αναδοχή στην Ελλάδα», στο Ι.Σ. Μαρκαντώνης – Α. Β. Ρήγα και συν. (επιμ.), *Οικογένεια – Μητρότητα – Αναδοχή*, Αθήνα, Δ. Μαυρομάτη, 173 – 197.
- Μπρούσκου Α., (2002). «Η εγκατάλειψη των παιδιών: φαινόμενο διαχρονικό και πάντα επίκαιρο» στο Γ. Αμπατζόγλου (επιμ.), *Αλλάζοντας Χέρια*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 83-98.

- Σταυριανάκη Μ. και Τσάγκλη Μ., (2001). «Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού ως «εργαλείο παρέμβασης» στην εξέλιξη του θεσμού της Αναδοχής», στο Θ. Καλλινικάκη (επιμ.), *Ανάδοχη Φροντίδα*, Αθήνα, ΕΟΚΦ, Ελληνικά Γράμματα, 55 - 68.
- Στεφανάτος Γ., (1989). «Η παιδοψυχιατρική θεραπευτική ομάδα. Αρχές και πλαίσια λειτουργίας της» στο Γ. Τσιάντης και Σ. Μανωλόπουλος (επιμ.), *Σύγχρονα Θέματα Παιδοψυχιατρικής*, τόμος Γ, Αθήνα, Καστανιώτης, 341 – 393.
- Στεφανάτος Γ., (1991). «Η ψυχική προβληματική των σχέσεων ανάδοχης οικογένειας και παιδιού ή εφήβου» στο Ι.Σ. Μαρκαντώνης – Α. Β. Ρήγα και συν. (επιμ.), *Οικογένεια – Μητρότητα – Αναδοχή*, Αθήνα, Δ. Μαυρομάτη, 319-327.
- Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Ν. 2101, ΦΕΚ 192/2-12-1992), Εθνικό Τυπογραφείο της Ελλάδος.
- Τερζόπουλος Κ., (2002). «Η φωνή του ανάδοχου παιδιού. Ποια είναι τα μηνύματα που μεταφέρει η κοινωνική έρευνα στο Ηνωμένο Βασίλειο;» *Κοινωνική Εργασία*, 66, 113-120.